

УДК 331.101.262:631.158

В.В.Липчук, д.е.н., Л.Б.Гнатишин, к.е.н.,
Львівський національний аграрний університет,
м. Львів

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

У статті розглянуто та визначено сутність ресурсного потенціалу фермерських господарств. Здійснено аналіз основних структурних елементів ресурсного потенціалу фермерських господарств України. Встановлено, що ресурсний потенціал фермерського господарства як інтегральний показник є результатом сукупної дії локальних потенціалів. Доведено залежність між процесом управління потенціалом та конкурентоспроможністю фермерських господарств.

В статье рассмотрена и определена сущность ресурсного потенциала фермерских хозяйств. Осуществлен анализ основных структурных элементов ресурсного потенциала фермерских хозяйств Украины. Установлено, что ресурсный потенциал фермерского хозяйства как интегральный показатель является результатом совокупного действия локальных потенциалов. Доказана зависимость между процессом управления потенциалом и конкурентоспособностью фермерских хозяйств.

The article describes essence of resource potential of farms. The author makes analysis of the main structural elements of resource potential of farms of Ukraine. It is determined that resource potential of farms as an integral indicator is a result of common activity of local potentials. The article proves dependence between the process of potential management and competitiveness of farms.

Ключові слова: фермерські господарства, економічний потенціал, ресурсний потенціал, конкурентоспроможність, ефективність.

Досвід діяльності більшості сільськогосподарських підприємств дає підстави констатувати, що в умовах обмеженої кількості матеріальних та грошових ресурсів основною метою їх діяльності є не отримання надприбутків, а здійснення певних витрат, що будуть відшкодовані. За таких обставин з метою забезпечення конкурентоспроможності та підвищення ефективності функціонування фермерських господарств необхідно якісно розвивати матеріально-технічні, структурно-функціональні, соціально-трудові та інші елементи економічного потенціалу фермерських господарств. Пов'язано це здебільшого із тим, що фермер новий виробничий цикл починає у зоні критичного ризику, коли кількісні фактори переважають якісні та існує дефіцит оборотних засобів. У цей час весь наявний ресурсний потенціал фермерського господарства не може забезпечити реальний прибуток через процес виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. Тому, проблема дійового використання ресурсного потенціалу в фермерських господарствах в умовах фінансово-економічної кризи та формування ринкових відносин є однією з головних, і від її розв'язання залежить не тільки величина фінансових результатів, але й конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках. Оскільки подолання економічної кризи вимагає формування раціональної структури ресурсного потенціалу і створення умов

забезпечення максимального його використання, як у науковому, так і в практичному плані відчувається необхідність розробки комплексного соціально-економічного підходу до проблеми формування і ефективного використання ресурсного потенціалу фермерських господарств, обґрунтування і аналітичного вивчення його складових частин.

Теоретичною і прикладною наукою розроблено і опубліковано низку підходів до розв'язання даної проблеми, проте для аграрного сектора вони розроблені частково, без врахування регіональних та структурних особливостей агропромислового виробництва. Зокрема, теоретично не обґрунтовано та не підготовлено практичних підходів побудови механізму взаємодії компонентних елементів в загальній структурі економічного потенціалу фермерського господарства. Адже економічний потенціал фермерського господарства є основою його розвитку.

На підставі вищезазначеного слід зауважити, що стосовно поняття «потенціал» в інтерпретації виробничого потенціалу найбільше поширення в науці одержав ресурсний підхід. Найчіткіше виділяються дві ресурсні позиції. Перша: потенціал становить сукупність ресурсів без обліку їх взаємозв'язку і участі у процесі виробництва. Так, Л.І.Абалкін вважає, що потенціал – це узагальнена, збірна характеристика ресурсів [1; с. 214]. Як кількість і якість ресурсів, якими володіє та чи інша господарююча система, тлумачить потенціал підприємства І.І.Лукінов [5; с. 12].

Особливість іншої ресурсної позиції полягає в трактуванні потенціалу як сукупності ресурсів, які здатні виробляти певну кількість матеріальних благ. Наприклад, Е.Б.Фігурнов вважає, що «потенціал характеризує ресурси виробництва, кількісні і якісні їх параметри, в конкретний момент виділяє максимальні можливості щодо виробництва матеріальних благ» [8; с.38]. Аналогічну позицію займає В.І.Свободін, який розглядає потенціал як сукупність ресурсів, які спільно функціонують і мають здатність виробляти визначений обсяг продукції [7; с. 7]. На думку Д. К. Шевченка, потенціал – це сукупність виробничих ресурсів, об'єднаних у процесі виробництва, які володіють певними потенційними можливостями в галузі виробництва матеріальних благ і послуг [9; с. 17].

Аналіз вищезгаданих підходів дозволяє зробити висновок про те, що потенціал підприємства в економічній теорії першочергово трактується як сукупність ресурсів, які надані у розпорядження підприємства для виробничої діяльності. Водночас, кілька науковців виділяють одну характерну, на їх думку, особливість потенціалу, яка справляє вирішальний вплив на зміст і характер взаємозв'язків його елементів, – їх взаємозаміна [10; с. 136]. Думка розвивається в напрямку, що взаємозаміна складових обумовлює широку конкурентноздатність елементів потенціалу і відіграє важливу роль в їх розвитку, при функціонуванні надає йому високу надійність. Взаємозаміна елементів потенціалу створює можливості вибору

ефективних варіантів функціонування підприємства. Проте ми переконані, що такий підхід прийнятний для інших галузей народного господарства. Стосовно сільського господарства заміни одних ресурсів іншими є незначними, оскільки земля виступає незамінним ресурсом, а саме зростання виробництва та підвищення його ефективності визначаються кількістю, якістю та рівнем використання основних ресурсів сільськогосподарських підприємств – землі, праці, основних засобів.

У контексті досліджуваної теми актуальною є думка О. М. Вишневської, яка ресурсний потенціал характеризує як матеріальну умову для відтворення земельних, трудових та матеріально-технічних ресурсів, а також як сукупність збалансованих факторів для ефективного функціонування підприємства на сільських територіях незалежно від форми власності [2; с. 11].

На основі аналізу наукових поглядів та сучасних теоретичних і практичних тенденцій у авторів сформувалось власне трактування ресурсного потенціалу фермерських господарств як певної структурної системи наявних природних, технічних, технологічних, кадрових та інших ресурсів, що в результаті соціально-економічних і виробничих відносин за мінімальних витрат забезпечують економічну стабільність та реалізацію наміченої стратегії. Ресурсний потенціал займає чільне місце у складі економічного потенціалу фермерського господарства. За його формою і змістом можна оцінити сільськогосподарські можливості та загальну економічну характеристику стану і розвитку фермерства.

В рамках дослідження ставилось завдання здійснення аналізу формування ресурсної складової економічного потенціалу фермерських господарств з метою об'єктивного виявлення і вимірювання резервів ефективності виробництва та підвищення конкурентоспроможності господарств фермерського типу.

Сільськогосподарське підприємство, в тому числі і фермерське, – це господарська система з високим ступенем замкнутості. Звідси випливає, що фермерські господарства володіють значною відтворювальною здатністю стосовно всіх елементів ресурсного потенціалу.

При цьому слід зауважити, що фермерські господарства, порівняно із великими сільськогосподарськими підприємствами, мають значно менший масштаб діяльності. Таким чином, їх відтворювальна здатність обмежена заміною, оновленням і розширенням основних засобів, а також відтворенням у встановлених розмірах робочої сили (підготовка робочих кадрів, підвищення їх кваліфікації). У них значно нижчі можливості стосовно втілення у господарський процес наукових розробок. Тому структура складових ресурсного потенціалу в низці фермерських господарств буде набагато простішою.

Формування ресурсного потенціалу фермерських господарств – процес

ЕКОНОМІКА АГРАРНОГО СЕКТОРА

складний і тривалий, кінцевою метою якого є збалансоване і пропорційне поєднання необхідних за якістю трудових, земельних і матеріальних ресурсів [6; с. 97]. Тому землезабезпеченість є, з одного боку, чинником, який формує інші ресурси, а з іншого – наслідком взаємодії ресурсів виробництва. Якість сільськогосподарських угідь має вплив на реалізацію ресурсного потенціалу фермерського господарства і ефективність його використання. Отже, постійне збільшення чисельності фермерських господарств України (від 42533 одиниць у 2004 році до 43410 одиниць у 2007 році) та розширення їх розмірів спричинили суттєве збільшення земельних угідь, задіяних у фермерстві (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Динаміка площ сільськогосподарських угідь у фермерських господарствах України*

Регіони	Площа сільськогосподарських угідь, тис.га			
	2 004 р.	2 005 р.	2 006 р.	2 007 р.
Донецький	390,4	408,5	438,8	438,3
Придніпровський	652,4	687	729,3	769,7
Північно-Східний	426,3	450,3	480,9	510,8
Київський	658,2	706,6	759,6	784,7
Волинський	84,5	87,1	84,9	87,9
Подільський	272	304,4	362	424,6
Причорноморський	725,6	794,6	883,8	923,3
Кримський	116,5	126,6	126,2	137,2
Карпатський	94,7	96,1	107,3	122,4
Україна - всього	3420,6	3661,2	3972,8	4198,9

*За даними державного комітету статистики України

За період становлення фермерства площа земель, виділених для цих цілей, щорічно зростала і станом на 1 січня 2008 року складала 4198,9 тис.га. Найбільше земель для ведення фермерства виділено у Причорноморському, Київському та Придніпровському регіонах. Разом в цих трьох регіонах відпущено 2477,7 тис.га сільськогосподарських угідь, що складає понад 59,0 % всіх угідь, які знаходяться у користуванні фермерів України.

Групування фермерських господарств за розмірами земельних угідь дозволяє зауважити, що саме цей фактор є визначальним для формування парку технічних засобів. Із зростанням земельних наділів збільшується кількість тракторів і автомобілів на одне господарство, а також навантаження угідь на один трактор та автомобіль. Останнє особливо важливе, оскільки більше навантаження угідь на одиницю техніки сприяє більш ефективному і раціональному її використанню і, відповідно, позитивно впливає на зниження собівартості одиниці конкретної продукції. Вищенаведене дає всі підстави погодитись із думкою, що проблема технічної оснащеності є однією з провідних у нарощуванні ресурсного потенціалу та поширенні фермерства.

Таблиця 2

Групування фермерських господарств в Україні за розміром земельної площі
(на початок 2008 року)*

Групи за розмірами земельних площ на одне фермерське господарство, га	Області	Кількість господарств, що мають землю, од	Питома вага до загальної кількості господарств, %	Загальна площа землі, тис.га	Питома вага до загальної площі землі	Припадає землі в середньому на господарство, га
I – 8,3 – 25,6	Закарпатська, Чернівецька	2310	5,3	31,4	0,7	13,6
II – 25,7 – 42,9	-	-	-	-	-	-
III – 43,0 – 60,2	Волинська, Одеська, Івано-Франківська, Львівська	8860	20,4	490,1	11,7	55,3
IV – 60,3 – 77,5	Кримська АР, Миколаївська	6563	15,1	462,8	11,0	70,5
V – 77,6 – 94,8	Житомирська, Київська, Рівненська, Херсонська	5418	12,5	493,8	11,8	91,1
VI – 94,9 – 112,1	Черкаська, Тернопільська	1887	4,3	181,2	4,3	96,0
VII – 112,2 – 129,4	Хмельницька, Донецька, Полтавська	4537	10,5	530,2	12,6	116,9
VIII – 129,5 – 146,7	Сумська, Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька	8124	18,7	1075,9	25,6	132,4
IX – 146,8 – 164,0	Кіровоградська, Чернігівська	3088	7,1	464,3	11,1	150,4
X – 164,1 – 181,9	Харківська, Луганська	2623	6,1	469,2	11,2	178,9
Разом	х	43410	100,00	4198,9	100,00	96,7

*За даними державного комітету статистики України

Основним елементом виробництва та формування ресурсного потенціалу фермерських господарств є наявність робочої сили, яка здатна привести в дію існуючі засоби виробництва. Результативність господарської діяльності ферми значною мірою залежить від забезпеченості її трудовими ресурсами, їх професійно-кваліфікаційного рівня, здатності реалізувати свою потенційну продуктивну силу. Фермерські господарства, як переважно господарства сімейні, значно обмежені у своїй діяльності та формуванні виробничої програми саме через малий трудовий потенціал. Трудовий потенціал визначається наявними трудовими ресурсами, які зайняті у виробничому процесі конкретного підприємства. При цьому розглядаються трудові

ресурси у сфері матеріального виробництва і невиробничої сфери [4; 10]. Проте достатньо обґрунтований підхід до раціонального поєднання ресурсів сприяє кращому їх використанню саме в дрібних господарствах.

Отже, динаміка чисельності зайнятих працівників у фермерських господарствах має строкату тенденцію (рис. 1).

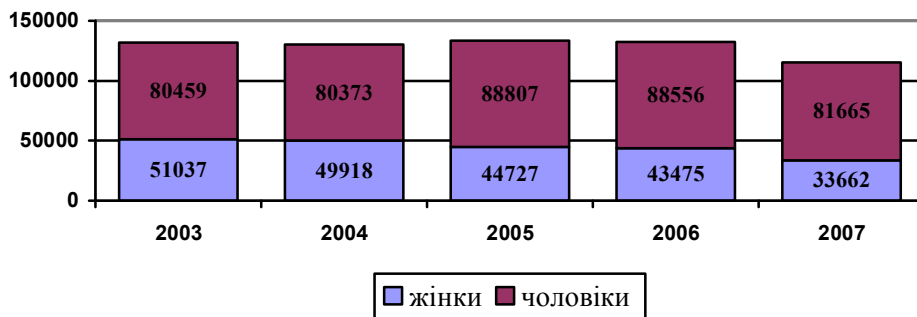

Рис. 1. Чисельність працюючих у фермерських господарствах України

За досліджуваний період спостерігаємо обернену залежність між кількістю фермерських господарств та кількістю працюючих у них. Така ситуація пояснюється зростанням технічної оснащеності виробництва, вдосконаленням організації виробничих процесів і, як наслідок, скороченням чисельності зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Так, протягом 2007 року у фермерських господарствах України було зайнято 115327 осіб. Найбільше зайнятих було в Одеській (10965 осіб), Дніпропетровській (9636 осіб), Миколаївській (8561 осіб) та Кіровоградській (8454 осіб) областях. Із загальної чисельності працюючих 33662 особи, або 41,2% – працівники жіночої статі.

Найбільше зайнятих у розрахунку на одне господарство (табл. 3) у Подільському, Волинському, Київському та Північно-Східному регіонах. Складається враження, що фермерські господарства степової зони, які є значно більшими за розмірами, залучають робочу силу меншою мірою і виконують технологічні операції переважно власними силами за рахунок достатнього забезпечення технічними засобами.

Певні особливості характерні і для використання жіночої праці у фермерських господарствах. З огляду на те, що в більшості жінки працюють як члени господарства, найбільше жіноча праця задіяна у фермерських господарствах Волинського (32,3%), Подільського (30,3%) та Карпатського (29,8%) регіонів.

Порівняння окремих складових ресурсного потенціалу фермерських господарств дозволяє зазначити наступне:

1. Найбільшою мірою засобами праці володіють фермерські господарства в традиційно сільськогосподарських областях: Кіровоградській,

Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій.

2. Найменшими засобами землі володіють господарства Чернівецької, Закарпатської та Івано-Франківської областей.

3. Найбільше худоби з огляду на одне господарство знаходиться саме у господарствах, які є малоземельними. В той час у господарствах із значними земельними ресурсами поголів'я тварин невисоке, очевидно, з огляду на їх спеціалізацію.

Таблиця 3

Регіональні особливості зайнятості у фермерських господарствах України
(на початок 2008 року)*

Регіони	Загальна чисельність працівників, осіб	Чисельність працюючих жінок, осіб	Припадає в розрахунку на одне господарство всіх працюючих, осіб.	Питома вага жінок у загальній кількості працюючих, %
Донецький	8337	2351	2,8	28,2
Придніпровський	15940	4580	2,7	28,7
Північно-Східний	11590	3091	3,2	26,7
Київський	21090	5767	3,2	27,3
Волинський	5598	1810	3,9	32,3
Подільський	14557	4418	4,1	30,3
Причорноморський	25793	8032	1,9	31,1
Кримський	3263	883	1,7	27,1
Карпатський	9159	2730	2,2	29,8
Україна - всього	115327	33662	2,7	29,2

*За даними державного комітету статистики України

На нашу думку, ресурсний потенціал є узагальнюючим показником у складі економічного потенціалу фермерського господарства. В ньому поєднуються природні, виробничі, науково-технічні, соціально-культурні можливості фермерства як економічної системи. Величина ресурсного потенціалу визначається масштабами, ступенем досконалості і структурою виробничих сил.

Входження України в систему міжнародної конкуренції активізує проблему організації управління потенціалом фермерських господарств як одну з найважливіших проблем удосконалення механізму управління конкурентоспроможністю підприємства.

Модель конкурентоспроможного ресурсного потенціалу фермерського господарства визначається: обсягом та якістю наявних у нього ресурсів (площею угідь, чисельністю працівників, основними виробничими та невиробничими фондами, матеріальними запасами, фінансами та нематеріальними ресурсами); здібностями працівників, їх освітніми, кваліфікаційними, психофізіологічними та мотиваційними рисами; здатністю фермера оптимально використовувати наявні ресурси тощо.

Внаслідок цього ресурсний потенціал фермерського господарства як інтегральний показник є результатом сукупної дії локальних потенціалів. Структурування ресурсного потенціалу фермерського господарства дозволяє: оцінювати рівень розвитку кожного локального потенціалу та сконцентрувати зусилля управління у найбільш пріоритетному напрямку; використовувати повний набір стратегічних можливостей, визначати першості в розвитку відповідно до намічених цілей; відобразити послідовність планування і управління з метою ефективного функціонування на ринку.

Список використаних джерел:

1. Абалкин Л. И. Диалектика социалистической экономики / Л. И. Абалкин. – М.: Мисль, 1981. – 351 с.
2. Вишневська О. М. Ресурсний потенціал підприємств сільських територій / Вишневська О. М. – Миколаїв: «Видавництво Ірини Гудим», 2009. – 248 с.
3. Джаин И. О. Оценка трудового потенциала: Монография / И. О. Джаин – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002. – 250 с.
4. Жулавский А. Ю. Экономическая оценка трудового потенциала региона / А.Ю.Жулавский, И.О. Джаин // Вісник Сумського державного університету. 1998. – №3(11). – С. 113-120.
5. Лукинов И. Аграрный потенциал: исчисление и использование / И. Лукинов, А.Онищенко, Б.Пасхавер // Вопросы экономики. – 1988. – №1. – С.12-21
6. Онисько С.М. Регіональні особливості становлення і розвитку фермерства / С.М.Онисько, В.В. Липчук, П.С. Березівський, І. В. Вороний. – Львів: Українські технології, 2001. – 172 с.
7. Свободин В. И. Потенциал сельскохозяйственного предприятия и оценка эффективности его использования / В. И. Свободин // Вестник статистики. – 1984. – №10. – С. 7-9
8. Фигурнов Э. Потенциал предприятия социалистического общества / Э. Фигурнов // Политическое самообразование. – 1982. – №1. – С. 5-12
9. Шевченко Д. К. Проблемы эффективности использования экономического потенциала / Д. К. Шевченко. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1984. – 235 с.
10. Экономический потенциал административных и производственных систем: Монография / Под ред. Балацкого О.Ф. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – 973 с.